

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

ТИВОНЧУКА Ярослава Анатолійовича на тему:

«Реалізація економічних інтересів фермерських господарств у системі розвитку аграрного сектору економіки»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 051 Економіка

(галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»)

Актуальність теми дисертаційної роботи

Дисертаційна робота Тивончука Ярослава Анатолійовича присвячена актуальній науково-прикладній проблемі, пов'язаній з поглибленням теоретико-методичних засад і розробленням науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів реалізації економічних інтересів фермерських господарств у системі розвитку аграрного сектору економіки.

Актуальність обраної теми зумовлена посиленням ролі фермерських господарств у забезпеченні продовольчої безпеки, підтриманні зайнятості сільського населення, формуванні конкурентного середовища в аграрному секторі, розвитку сільських територій та збереженні виробничого потенціалу аграрної економіки. У сучасних умовах фермерські господарства функціонують під впливом складного поєднання воєнно-безпекових, фінансово-економічних, інституційних, ринкових та євроінтеграційних чинників, що суттєво змінюють зміст їхніх економічних інтересів і пріоритети господарської поведінки.

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України спричинила суттєву деформацію умов функціонування аграрного сектору. Для фермерських господарств ці процеси проявляються через порушення логістичних зв'язків, зростання виробничих витрат, ускладнення доступу до фінансово-кредитних ресурсів, нестабільність каналів збуту продукції, посилення ризиків втрати ресурсного потенціалу та обмеження можливостей довгострокового планування. За таких умов реалізація економічних інтересів фермерських господарств не може розглядатися лише через призму прибутковості чи нарощування обсягів виробництва. Вона дедалі більшою мірою пов'язується із забезпеченням ліквідності, платоспроможності, операційної безперервності, адаптивності та здатності господарств до відновлення після зовнішніх шоків.

Важливого значення тема набуває також у контексті євроінтеграційної трансформації аграрного сектору України. Адаптація до європейських вимог щодо конкурентної політики, екологічної відповідальності, простежуваності продукції, сталого розвитку та якості управління потребує від фермерських господарств формування нових моделей економічної поведінки. Це актуалізує необхідність наукового обґрунтування механізмів реалізації їхніх економічних інтересів у взаємозв'язку з розвитком аграрного сектору, інституційного середовища та сільських територій.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи Миколаївського національного аграрного університету за темою «Організаційно-економічний механізм формування продовольчого потенціалу на засадах сталого розвитку сільського господарства», державний реєстраційний номер 0122U000724. У межах зазначеної тематики дисертантом обґрунтовано теоретико-методичні та прикладні засади реалізації економічних інтересів фермерських господарств в умовах воєнно-економічної та євроінтеграційної трансформації аграрного середовища, визначено напрями підвищення їх адаптивної економічної стійкості та удосконалення механізмів інституційної й економічної адаптації.

З огляду на зазначене, тема дисертаційної роботи є актуальною, науково значущою та практично орієнтованою.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність

Мета дисертаційної роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробленні науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів реалізації економічних інтересів фермерських господарств в умовах воєнно-економічної та євроінтеграційної трансформації аграрного середовища, спрямованих на підвищення адаптивності, економічної стійкості та ефективності функціонування суб'єктів фермерства.

Поставлена мета логічно конкретизована у системі дослідницьких завдань, що охоплюють обґрунтування теоретико-методичних підходів до дослідження сутності економічних інтересів, визначення інституційних особливостей і суперечностей їх реалізації, систематизацію методичних підходів до оцінювання, аналіз сучасного стану і тенденцій трансформації економічних інтересів фермерських господарств, оцінювання впливу виробничо-економічних, фінансових, інституційних і ринкових чинників, обґрунтування напрямів удосконалення інституційного механізму та розроблення адаптаційних механізмів з використанням підходу CARVER Plus SHOCK.

Об'єктом дослідження є процес реалізації економічних інтересів фермерських господарств в умовах трансформації аграрного середовища. Предмет дослідження охоплює сукупність теоретико-методичних, інституційних та прикладних засад забезпечення реалізації економічних інтересів фермерських господарств в умовах воєнно-економічної нестабільності та євроінтеграційної трансформації аграрного сектору. Таке визначення об'єкта і предмета є коректним та відповідає темі дисертаційної роботи.

Теоретико-методологічну основу дисертації становлять системний та інституціональний підходи, що дозволило розглядати економічні інтереси фермерських господарств як складну багаторівневу систему, яка формується під впливом економічних відносин, інституційних обмежень, ресурсних можливостей, ринкових умов і поведінкових пріоритетів суб'єктів господарювання.

У роботі використано широкий спектр загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Методи аналізу і синтезу застосовано для розкриття сутності економічних інтересів фермерських господарств та узагальнення наукових підходів до їх трактування. Індукцію і дедукцію використано для формування теоретичних узагальнень та обґрунтування напрямів удосконалення механізмів реалізації економічних інтересів. Монографічний метод дав змогу дослідити особливості функціонування фермерських господарств в умовах трансформації аграрного середовища. Порівняльний аналіз забезпечив зіставлення наукових підходів, тенденцій розвитку фермерства та механізмів державного регулювання. Статистико-економічні методи, групування і кореляційний аналіз використано для оцінювання динаміки виробничо-економічних показників і визначення взаємозв'язків між рівнем реалізації економічних інтересів та результативністю діяльності фермерських господарств.

Вагомим елементом методичного інструментарію є використання анкетування та експертного оцінювання, що дозволило дослідити бар'єри реалізації економічних інтересів та адаптаційні механізми функціонування фермерських господарств. Окремої позитивної оцінки заслуговує адаптація підходу CARVER Plus SHOCK до оцінювання адаптаційної значущості механізмів реалізації економічних інтересів фермерських господарств в умовах шоківих трансформацій аграрного середовища.

Інформаційна база дослідження є достатньою для досягнення поставленої мети. Вона охоплює наукові праці українських і зарубіжних учених, законодавчі та нормативно-правові акти України, офіційні матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України, статистичні дані Державної служби статистики України, аналітичні матеріали міжнародних організацій, фінансову звітність фермерських господарств Миколаївської області, результати власних досліджень та анкетування.

Логіка побудови дисертаційної роботи є послідовною. У першому розділі розкрито теоретико-методичні засади дослідження економічних інтересів фермерських господарств. У другому розділі здійснено аналіз сучасного стану, тенденцій трансформації та чинників реалізації економічних інтересів фермерських господарств. У третьому розділі обґрунтовано напрями й механізми удосконалення реалізації економічних інтересів фермерських господарств з урахуванням воєнно-економічних і євроінтеграційних змін.

Сформульовані у дисертації висновки є логічним підсумком проведеного дослідження, відповідають поставленим завданням і відображають основні наукові результати роботи. Рекомендації мають прикладну спрямованість і можуть бути використані у діяльності фермерських господарств, органів публічного управління, територіальних громад та закладів вищої освіти.

Наукова новизна одержаних результатів

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у поглибленні теоретико-методичних підходів та розробленні комплексних прикладних рекомендацій щодо реалізації економічних інтересів фермерських господарств в умовах

поєднання воєнно-економічних шоків, регуляторних зрушень та євроінтеграційної трансформації аграрного сектору.

До найбільш вагомих наукових результатів дисертації слід віднести обґрунтування концептуального підходу до реалізації економічних інтересів фермерських господарств через адаптивне узгодження їхніх ключових пріоритетів: ресурсно-відтворювальних, інституційних, сімейно-трудова і стратегічних. Цей підхід дозволяє пояснити зміну домінант господарської поведінки фермерських господарств у кризовий період, коли традиційна орієнтація на нарощування прибутковості та розширення виробництва поступається пріоритетам збереження ліквідності, забезпечення операційної безперервності та підтримання адаптивної економічної стійкості.

Науково обґрунтованим є удосконалення теоретико-методичного підходу до трактування сутності економічних інтересів фермерських господарств. Автор розглядає економічний інтерес фермера не лише як прагнення до отримання доходу чи прибутку, а як цілісну систему усвідомлених цілей, у якій комерційні прагнення поєднуються із сімейно-трудовами, соціальними та відтворювальними особливостями життєдіяльності на селі.

Важливим результатом є удосконалення методичного підходу до комплексного оцінювання рівня реалізації економічних інтересів фермерських господарств. Запропонований аналітичний базис інтегрує індикатори фінансової результативності, ресурсної спроможності та інституційної адаптивності, що дозволяє диференціювати фермерські господарства за рівнем економічної вразливості, життєздатності та адаптаційного потенціалу.

Заслуговує на увагу обґрунтування інституційного механізму підтримки економічних інтересів фермерства. У дисертації доведено необхідність синхронізації традиційних інструментів державного регулювання і фінансової підтримки з сучасними напрямками розвитку, зокрема цифровізацією управлінських процесів, коопераційними моделями, інформаційно-дорадчим забезпеченням і локальною координацією у межах територіальних громад.

Наукову цінність має адаптація методології CARVER Plus SHOCK до оцінювання вразливості механізмів реалізації економічних інтересів фермерських господарств. Запропоноване використання цього підходу дозволило переорієнтувати його з оцінювання безпеки критичної інфраструктури на виявлення найбільш чутливих елементів системи господарювання фермерів, серед яких фінансово-кредитне забезпечення, логістична інфраструктура, канали реалізації продукції, ресурсне забезпечення та інституційна координація.

Подальшого розвитку набули теоретичні положення щодо економічної природи інтересів суб'єктів фермерства через поглиблений аналіз взаємозв'язку «інституційне середовище – господарська поведінка – адаптивна стійкість», наукові підходи до типізації інституційних суперечностей, а також стратегічні орієнтири розвитку фермерських господарств в умовах воєнної та євроінтеграційної трансформації аграрного середовища.

Практичне значення результатів дисертації

Практичне значення дисертаційної роботи полягає у можливості використання запропонованих теоретико-методичних положень, аналітичних підходів і практичних рекомендацій для удосконалення механізмів реалізації економічних інтересів фермерських господарств в умовах воєнно-економічної нестабільності, структурних змін аграрного ринку та євроінтеграційної трансформації аграрного сектору.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено у діяльність окремих фермерських господарств Миколаївської області. Фермерським господарством «СОЮЗ-АГРО-ЮГ» використано науково-практичні результати щодо оцінювання рівня реалізації економічних інтересів фермерських господарств та застосування адаптаційних механізмів забезпечення економічної стійкості господарської діяльності в умовах нестабільного аграрного середовища.

У перспективній діяльності фермерського господарства «ЛИСТ» на 2026–2027 роки прийнято до впровадження наукові результати та практичні розробки щодо переходу на ресурсозберігаючі технології, упровадження елементів карбонового фермерства, удосконалення збутової політики та посилення економічної стійкості господарства.

Методичні підходи до оцінювання бар'єрів та економічної вразливості фермерського сектору використано Березанською об'єднаною територіальною громадою Миколаївського району Миколаївської області при розробленні заходів підтримки малих товаровиробників громади. Це підтверджує практичну спрямованість результатів дослідження на рівень локальної економічної координації.

Пропозиції щодо удосконалення інституційного механізму підтримки фермерських господарств, розвитку коопераційної взаємодії, розширення каналів реалізації продукції та підвищення адаптивної економічної стійкості суб'єктів малого аграрного підприємництва використано у практичній діяльності Департаменту економічного розвитку та регіональної політики Миколаївської обласної військової адміністрації.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження використовуються в освітньому процесі Миколаївського національного аграрного університету при викладанні дисципліни «Економіка підприємства» для здобувачів вищої освіти спеціальності 071 «Облік і оподаткування», а також при підготовці курсових робіт, звітів з виробничої практики та виконанні науково-дослідних робіт здобувачів вищої освіти.

Це свідчить про прикладну значущість дисертаційної роботи, її орієнтацію на потреби фермерських господарств, органів публічного управління, територіальних громад та освітнього процесу.

Повнота висвітлення наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях

Основні положення дисертаційної роботи опубліковано у наукових працях здобувача, серед яких статті у наукових фахових виданнях України та праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Тематика публікацій відповідає змісту дисертації та відображає основні напрями дослідження, зокрема теоретичні засади визначення сутності економічних інтересів, інституціональні дисбаланси у системі їх реалізації, трансформацію економічних інтересів фермерських господарств у сучасних умовах, особливості функціонування фермерських господарств в умовах воєнного стану, фінансові переваги вуглецевого землеробства, роль планування та перспективи використання досвіду FADN.

Опубліковані праці достатньо повно розкривають основні наукові результати дисертації. Особистий внесок здобувача у працях, виконаних у співавторстві, конкретизовано належним чином.

Академічна доброчесність

Аналіз дисертаційної роботи та опублікованих праць здобувача дає підстави стверджувати, що дисертація є самостійним науковим дослідженням. Використані положення, ідеї та результати інших авторів супроводжуються посиланнями на відповідні джерела. У роботі дотримано принципів академічної доброчесності, ознак академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації не виявлено.

Відповідність дисертації спеціальності 051 «Економіка» та чинним вимогам

Дисертаційна робота Тивончука Ярослава Анатолійовича за своїм змістом, метою, завданнями, об'єктом, предметом, методичним інструментарієм, науковою новизною та практичними результатами відповідає спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Дисертація містить нові науково обґрунтовані результати, що мають теоретичне і практичне значення для розвитку економічної науки, зокрема у частині дослідження економічних інтересів фермерських господарств, інституційних механізмів їх реалізації, адаптивної економічної стійкості та трансформації господарської поведінки суб'єктів фермерства в умовах воєнно-економічної нестабільності.

Структура дисертації є логічною і відповідає поставленій меті. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Матеріал викладено послідовно, науково аргументовано та відповідно до вимог до кваліфікаційних наукових праць.

Зауваження та дискусійні положення дисертації

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Тивончука Я. А., слід висловити окремі зауваження та побажання дискусійного характеру.

1. У дисертаційній роботі обґрунтовано реалізацію економічних інтересів фермерських господарств у системі розвитку аграрного сектору економіки. Водночас доцільно було б більш чітко розкрити причинно-наслідковий зв'язок між реалізацією економічних інтересів окремих фермерських господарств і параметрами розвитку аграрного сектору в цілому. Зокрема, варто було б показати, через які саме канали реалізація інтересів фермерів впливає на продовольчу безпеку, зайнятість сільського населення, конкурентне середовище, розвиток локальних ринків та структурну збалансованість аграрного виробництва.

2. У роботі досліджено трансформацію економічних інтересів фермерських господарств упродовж 2020–2024 рр. Разом з тим, цей період охоплює різні за змістом етапи: передвоєнну фазу, початок повномасштабної війни, період адаптації та часткового відновлення господарської активності. На нашу думку, дисертація виграла б від чіткішої періодизації зазначених трансформацій, що дозволило б точніше відмежувати вплив довгострокових структурних змін аграрного ринку від короткострокових воєнно-безпекових шоків.

3. У другому розділі дисертації використано кореляційний аналіз для виявлення взаємозв'язків між рівнем реалізації економічних інтересів фермерських господарств та окремими показниками їх діяльності. Разом з тим, доцільно було б чіткіше окреслити методичні обмеження такого аналізу, зокрема врахувати, що кореляційна залежність не завжди відображає причинно-наслідковий вплив. Більш розгорнуте пояснення меж інтерпретації отриманих коефіцієнтів посилило б методичну коректність аналітичних висновків.

4. Заслугує на позитивну оцінку проведене у дисертації групування фермерських господарств за рівнем економічної стійкості та адаптивності. Водночас у роботі доцільно було б ширше розкрити управлінський зміст кожної виокремленої групи господарств. Зокрема, варто було б конкретизувати, які управлінські рішення, інструменти підтримки та адаптаційні заходи є пріоритетними для стійких, адаптивних, вразливих і кризових господарств. Це підвищило б практичну спрямованість запропонованої типізації.

5. У дисертації запропоновано напрями удосконалення інституційного механізму забезпечення реалізації економічних інтересів фермерських господарств. Водночас потребує більшої деталізації організаційна логіка впровадження цього механізму. Доцільно було б чіткіше визначити послідовність реалізації запропонованих заходів, рівні управління, відповідальних учасників, очікувані результати та показники моніторингу ефективності. Це дозволило б посилити прикладну цінність інституційних пропозицій дисертанта.

6. У роботі обґрунтовано адаптаційні механізми реалізації економічних інтересів фермерських господарств в умовах воєнної та євроінтеграційної

трансформації. Разом з тим, доцільно було б ширше використати сценарний підхід до визначення пріоритетності таких механізмів залежно від різного рівня зовнішніх шоків. Зокрема, варто було б окреслити відмінності між адаптаційними рішеннями для умов помірної ринкової нестабільності, тривалих логістичних обмежень, дефіциту фінансових ресурсів або різкого погіршення безпекової ситуації. Це дало б змогу підвищити практичну придатність запропонованих рекомендацій для використання в умовах високої невизначеності.

Зазначені зауваження мають дискусійний і рекомендаційний характер, не знижують наукової та практичної цінності дисертаційної роботи, а лише окреслюють напрями подальшого поглиблення досліджень з обраної проблематики.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Тивончука Ярослава Анатолійовича на тему «Реалізація економічних інтересів фермерських господарств у системі розвитку аграрного сектору економіки» є завершеним самостійним науковим дослідженням, у якому отримано нові науково обґрунтовані теоретико-методичні та прикладні результати, що мають істотне значення для розвитку економічної науки і практики функціонування фермерських господарств.

За актуальністю, ступенем обґрунтованості наукових положень, достовірністю отриманих результатів, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням дисертаційна робота відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Автор дисертаційної роботи, Тивончук Ярослав Анатолійович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент:

кандидат економічних наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної роботи
Хмельницького
національного університету

Віктор ЛОПАТОВСЬКИЙ